

6. Орос М. В. Вчення про синтаксис в античному мовознавстві// Проблеми романо-германської філології. – Ужгород, 1998. – С. 90–98.
7. Сафроняк О. В. Становлення термінів-назв частин мови у давньогрецькій граматичній теорії // Іноземна філологія: Питання класичної філології. – Львів, 1990. – Вип. 99. – С. 50–58.
8. Apollonii Dyscoli. De constructione libri quattuor/ Rec. G.Uhlig. – Lipsiae. 1910.
9. Buttman A. Des Apollonius Dyscolus vier Bücher über die Syntax, übersetzt und erläutert. – Berlin, 1877.
10. Lange L. Das System der Syntax des Apollonius Dyscolos. – Göttingen, 1852.

Summary

The article considers the Alexandrine grammarian Apollonius Dyscolus. The analysis of his grammar study points to considerable independence of the author in his treatment of the parts of speech. He established a rigid hierarchy of the parts of speech, having divided them into notional and functional, those being conjugated and those which don't. He put into practice the only (as to its completeness) semantic classification of verbs. Taking this into consideration, Apollonius Dyscolus is justly considered to be the author of scientific grammar.

УДК 811.111' 373.46+ 81 – 115

СПІЛЬНИЙ ІНВАРІАНТНИЙ КОМПОНЕНТ: ФОРМУВАННЯ СЕМАНТИЧНОЇ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ТЕРМІНА

Алієва О.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Проблема дослідження механізмів термінотворення та зв'язків між семною структурою та спільним семантичним компонентом - інваріантом, вивчення впливу цих багаторівневих взаємозв'язків на процеси функціонування та еволюції терміна у різних терміносистемах займає значне місце у сучасних семантичних дослідженнях. Основну мету термінології можна визначити як виявлення загальних закономірностей термінування понять окремих галузей знання та будова відповідних термінологічних систем.

Сучасні семантичні дослідження подвійності природи терміна, яка була помічена ще на початку розвитку термінології як самостійного напрямку лінгвістики, дозволяють зробити висновки про те, що ця подвійність надає слову-терміну особливих рис, які відрізняють його від слів загальноживаної лексики,

яким притаманна єдність планів змісту та вираження. Так, Канделакі Т.Л. зазначає, що у термінологічних системах окремі одиниці, зберігаючи план змісту, можуть набувати нових смислів, змінюючи таким чином план вираження, що підтверджує та ілюструє явище подвійності термінологічної природи [10]. В.П.Даниленко, аналізуючи групи основних термінотвірних джерел – спеціальні найменування, та іншу велику групу полісемантів, які можуть відрізнятися обсягом інформації та типом значення, також звертає увагу на вищезазначену особливість слова-терміна [9]. Питання структури лінгвістичних об'єктів, яке безпосередньо пов'язує дослідження термінологічної природи з функціонуванням терміна у різних терміносистемах (а також процеси транстермінологізації) досліджуються Ч. Філлмором, Дж. Лакоффом, М. Мінським, М.Толстим та іншими [12; 21; 23; 25]. Так, М.Толстой у структурі семантичних ознак значення розрізняє семи двох видів – опорні (конкретні і немарковані) та супутні (абстрактні і марковані) [21, с. 55 – 71], Ч. Філлмор вважає, що „...Семантичний опис можливий за умов попередньої деталізації концептуальної схеми, яка покладена в основу фрейма” [23, с.49]. Визнання ієрархічної організації значення на основі його диференційних ознак характерно також для досліджень методом компонентного аналізу значень.

У сучасних семантичних дослідженнях велика увага приділяється вивченню явища інваріантності терміна під час аналізу значення терміна в межах одного термінологічного поля та при переході в інші термінологічні поля. Дослідженнями спільного семантичного компонента – інваріанта та семантичної структури слова займалися такі відомі лінгвісти як Ж. Вандрієс [4], Д. Лотте [14], О. Суперанська [20], А. Уфимцева [22], В. Солнцев [16], Д. Шмельов [24], В. Гак [7], С. Гурський [8] та ін. Особливе значення надається зв'язкам семантичного інваріанта із поняттям концепта, яке за останні двадцять років переживає період переосмислення та певного «відродження». В теперішній час у лінгвістичній науці можна виокремити декілька основних напрямів у розумінні поняття концепта. При першому підході концепт розглядається як основна складова культурологічного аспекту, де ментальний світ – це сукупність концептів та їх складних взаємовідносин. Представником такого підходу можна назвати Ю.С. Степанова [17;18]. Другий підхід надає семантиці мовного знака головного значення під час формування змісту концепту. Цей напрям розвивають такі відомі лінгвісти, як Н.Д. Арутюнова, Т.В. Булигіна, А.Д. Шмельов та інш.) [3; 24]. Третій напрям розуміння концепту знаходимо у працях Д.С. Ліхачова, О.С. Кубрякової, І.А. Стерніна та інш., які вважають, що концепт не виникає безпосередньо зі значення та смислів слів, а є своєрідним «інструментом» для пристосування семантики слова до кожної ситуації чи явища у широкому ментальному сенсі [11; 13; 15; 19]. Теорії концепта розробляються також А. Вежбицькою, Ю.Д. Апресяном, У. Чейфом, Дж. Лакоффом, який розвиває ідеї Е. Рош, М. Мінським та інш. [1; 2; 3; 4; 5; 11; 12; 13; 15; 16; 19; 25].

Метою нашого дослідження є вивчення семантичної структури терміна, функцій спільного семантичного компонента-інваріанта та його впливу на

існування та виникнення нових смислів в процесі термінотворення, та зв'язків між цими поняттями та поняттям концепта. Беручи до уваги теоретичний огляд праць, проаналізуємо термін *portrait*. У лексикографічних джерелах [26, с.465; 27, с. 405; 28, с. 1096; 29, с. 2298] подається його опис, який складається з наступних смислів: A n. 1a) A drawing, painting or other delineation of an object, scene, etc., *gen.* – a picture, a design – креслення, малювання чи інакше живописне зображення, картина об'єкту, сцени і т.д., у *широкому сенсі* – картина, малюнок, b) *spec.* A representation or delineation of a person or animal, esp. of the face or head and shoulders, made by drawing, painting, photography, etc., a likeness – *спеціальне* – зображення чи живописне зображення персони (людини) чи тварини, особливо голови і плечей, зроблене кресленням, живописом, фотографією і т.д., портрет, образ, c) A solid image, a statue, an effigy (1570-1599 – 1630-1699) – тверде зображення, статуя, зображення, портрет, 2) The action or art of making a portrait, portraiture – дія чи мистецтво створення портрету, портретний живопис (1570 – 1599р.р.), 3 a) A thing which or person who represents, typifies, or resembles another, an image, a representation, a likeness – річ чи особа, яка представляє, типіфікує чи нагадує інших, зображення, портрет, b) A verbal picture or representation, a graphic or vivid description – усна (словесна) картина чи зображення (опис), графічний чи яскравий (жвавий) опис, B) *adj. & adv.* Of a page, book, etc., or the manner in which it is set or printed: upright, having or in a rectangular shape with the height greater than the width. *Opp.* Landscape *a. & adv.* – про сторінку, книгу і т.д. чи про манеру, в якій вони зроблені чи надруковані: вертикально, прямокутної форми з висотою більшою за ширину – на противагу слову ландшафт (пейзажний живопис). *Portrait v.t.* Now rare or obs. 1) Make a portrait, picture, or image of, = *portray v.* – робити портрет, картину, образ чогось, 2) Draw or make (a picture, image or figure), = *portray v.* – креслити чи робити (картину, образ, фігуру) 3) *fig.* Represent or describe graphically – *фігурально (образно, метафорично)* – зображати чи описувати яскраво, образно, наочно.

Системний підхід до аналізу слова-терміна з метою виокремлення спільного семантичного компонента-інваріанта та визначення семантичної структури передбачає не тільки розгляд лексеми у цілому, але і кореневої морфеми та афіксальних структур, що неможливо, у свою чергу, без урахування взаємодії синхронного та діахронного аспектів розвитку. Аналізуючи розвиток лексем *portrait* – *portray*, префікса *pro-* та кореневої морфеми *trace*, використовуючи метод семантичних опозицій та методику «значення – смисл», виокремлюємо основні семи спільного семантичного компонента-інваріанта. По-перше, виокремлюємо основи семантичних опозицій за спільними ознаками «предмет(чи об'єкт взагалі – у широкому сенсі)» та «дія (та характер цієї дії)». Диференційна ознака *portrait* – сема 1 – «зображення (як предмет і як дія)» (наприклад, опозиції – *portrait:: wiping; cleaning* (портрет :: видалення (с поверхні), портретувати :: видаляти (стирати) з поверхні). Наступною спільною ознакою є «характер (вигляд) зображення (як предмету, і як дії)». На основі цієї опозиції виокремлюємо декілька диференційних ознак – «живий предмет (людина, тварина)», а також

розширення цієї ознаки - «будь-який об'єкт, який типіфікується, уособлюється як образ (це вже може бути не тільки жива істота, але і ситуація, сцена і т.д.)», з якими пов'язана диференційна ознака «вертикальності» (опозиція portrait :: landscape). Тобто ці семи є базовою семантичною сукупністю, яка є інваріантною для досліджуваного терміна. Одночасно можна помітити взаємозв'язок між структурою інваріанта та концептом portrait, який також виражений і у кореневій морфемі trace. Його можна описати як «залишення слідів, відбитків, які залишаються від тягнення, волочби із силою».

Проаналізуємо структуру семантичного інваріанта на основі отриманих даних у лексикографічних джерелах. Якщо у основі протиставлення - матеріальні речі (фарби, холст зокрема), то отримуємо термінологічні смисли у сфері живопису. Якщо в опозиції задіяні емоційна та нематеріальна сфери (словесний опис, наприклад) – то утворені смисли є фігуральними (яскравий, жвавий словесний опис). Тісний взаємозв'язок семної структури інваріанта та концепта дає також можливість існування явища конверсії (portrait = portray).

Аналізуючи дані проведених досліджень, доходимо висновку, що виокремлення спільного семантичного компонента-інваріанта та його зв'язків із поняттям концепта дає змогу простежити формування семантичної структури терміна, та процесу виникнення нових смислів слова-терміна. Перспективи дослідження полягають у можливості прогнозування розвитку термінів та їх семантичної структури. Таким чином, необхідність подальшого дослідження лінгвістичних термінологічних одиниць є важливою як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Література

1. Апресян Ю.Д. Избранные труды: т.2. Интегральное описание языка и системная лексикография. – М.: Школа, 1995. – 767 с.
2. Апресян Ю.Д. Основы семантики. - М.: Школа, 1995 – 390 с.
3. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. - М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
4. Вандриес Ж. Язык. Лингвистическое введение в историю. – М.: Эдиториал, 2004. – 408 с.
5. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / Пер. с англ. А. Д. Шмелёва. — М.: Языки славянской культуры, 2001. — 288 с.
6. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. - М.: Русские словари, 1996. - 416 с.
7. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология. – М.: Международные отношения, 1977. – 264 с.
8. Гурський С. О. Деякі проблеми семантичної комбінаторики // Іноземна філологія. – Львів : Видавниче об'єднання “Вища школа”, Видавництво при ЛНУ, 1979. – Вип. 53. – с. 3 – 16.
9. Даниленко В.П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания. – М.: Наука, 1977. – 118 с.
10. Канделаки Т.Л. Семантика и мотивированность терминов – М.: Наука, 1977. – 167 с.

11. Кубрякова Е.С. Теория номинации и словообразование. Монография. Изд. 3-е. — М.: Изд-во ЛИБРОКОМ, 2009. — 88 с.
12. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем // Теория метафоры. — М.: Прогресс, 1990. — 415 с.
13. Лихачев Д.С. Теория номинации и словообразование. Монография. Изд. 3-е. — М.: Изд-во ЛИБРОКОМ, 2009. — 144 с.
14. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики. — М.: Изд-во Акад. Наук СССР, 1961. — 158 с.
15. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике. — Воронеж: Истоки, 2002. — 192 с.
16. Солнцев В.М. Язык как системно-структурное образование. — М.: Недра, 1977. — 341 с.
17. Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка: Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства.— М.: Наука, 1985.— 336 с.
18. Степанов Ю.С. Семиотика. — М.: Наука, 1971. — 146 с.
19. Стернин И. А. Теоретические и прикладные проблемы языкознания. Избранные работы. — Воронеж: Истоки, 2008. — 595 с.
20. Суперанская А.В. и др. Общая терминология: вопросы теории. — М.: Наука, 1989. — 243 с.
21. Толстой Н.И. Некоторые проблемы сравнительной славянской семасиологии // Славянское языкознание. — М.: 1968. — с. 55 – 71
22. Уфимцева А.А. Слово в лексико-семантической системе языка. — М.: Наука, 1968. — 272 с.
23. Филлмор Ч. Дж. Об организации семантической информации в словаре / Филлмор Ч. Дж. — М.: Прогресс, 1983. — 400 с. — (Новое в зарубежной лингвистике; вып. 14)
24. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики. — М.: Наука, 1973. — 280 с.
25. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor // Metaphor and thought. — Cambridge, 1993. — 245 p.
26. An Etymological Dictionary of the English Language. — Oxford: Oxford University Press, 1991. — 780 p.
27. Bloomsbury Dictionary of Word Origins. — London: Bloomsbury Publishing, 1991. — 583 p.
28. Macmillan English Dictionary. — London: Bloomsbury Publishing, 2002. — 1692 p.
29. The New Shorter Oxford English Dictionary on historical principles. — Oxford: Clarendon Press, 1993. — 3801 p.

Summary

The article deals with the research of semantic structure of a term and common semantic component – invariant. The interdependence between notions of the semantic invariant and the concept is investigated. The system analysis of structural and semantic components of a term is taken into account.